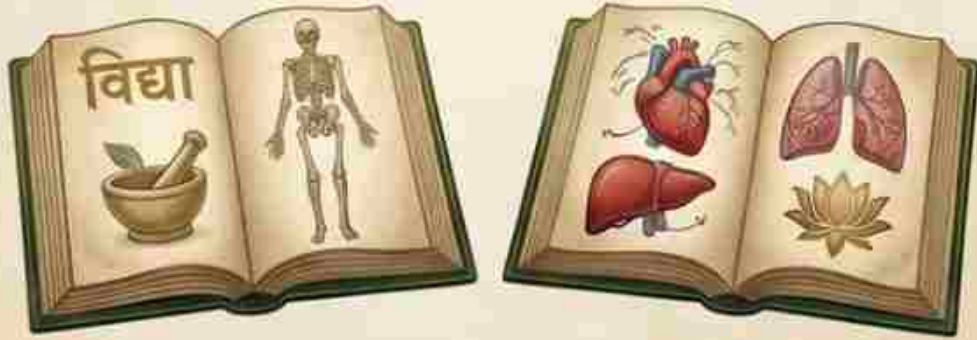
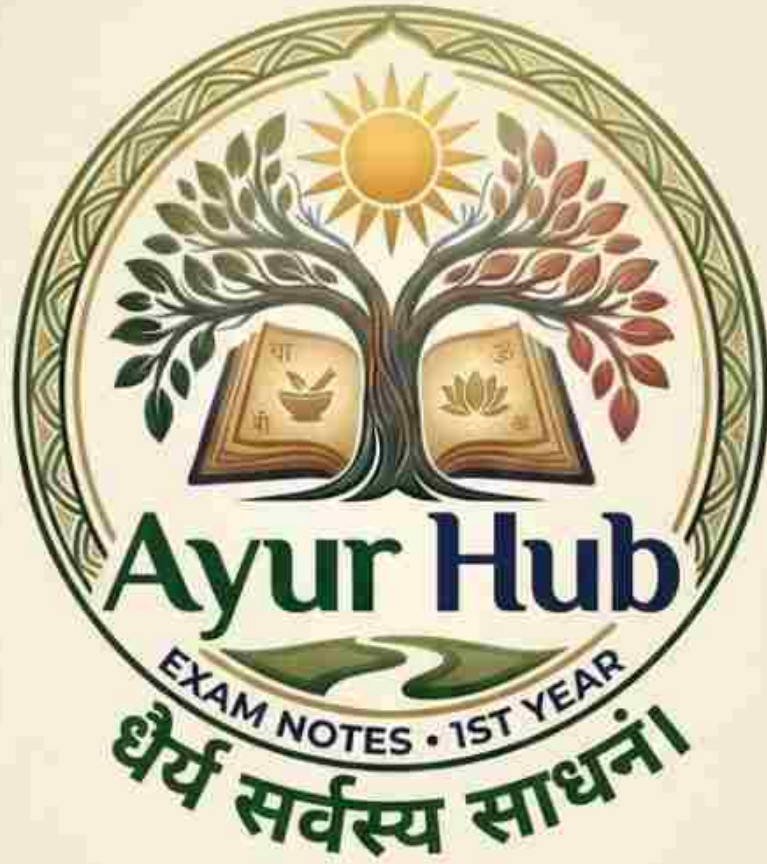

ANATOMY

AYURVEDIC RATCHANA SHARIR (रचना शरीर)

3. Garbhya Shekshāṅgī

Definition

• Acc. to चरक

- शुक्रशोणित जीव संयोगे तु अन्तु कुक्षिगतं गर्भसंज्ञा भवति ॥
[Chy. Sam. Shy → 4/15]

• Acc. to सुश्रुत

- तत्र शुक्रशोणितं गर्भाशयस्थम् आत्म-प्रकृति विकार संसृष्टितं
'गर्भ' इती उच्यते ॥
[Sp. Sam. Shy → 5/13]

गर्भोत्पत्ति & गर्भ उत्पत्ति आमग्री

- ध्रुवं चतुर्णां आनिष्ट्याद् गर्भः व्याधिधिपूर्वकः ।
ऋतु - क्षोत्र - अम्बु - बोध्यानां आमग्रापादं अङ्कुरो तथा ॥
एवं जाता वपन्त सत्यपन्त चिरायुषां । [Sp. Shy → 2/35]
भवन्ति ऋणस्य भापताराः अत्युक्ता पुत्रोणं हिताः ॥

concept of शुक्र and शोणित

• शुद्ध शुक्र लक्षण Acc. to सुश्रुत

- स्फटिकाभं द्रवं स्निग्धं मधुरं मधुगन्धि च ।
शुक्रम इच्छन्ति केचित्तु तैम काँदं निभं तथा ॥
[Sp. Shy → 2/13]

• दुष्ट शुक्र लक्षण Acc. to सुश्रुत

- वात पित्त शक्तिम शोणित कुण्ठ्य ग्रन्थि पूति पूय ।
क्षीण गुहा पुरिष रेतसः प्रजात्पादने न समर्थ भवन्ति ॥
[Sp. Shy → 2/2]

• शुद्ध शुक्रलक्षण Acc. to चरक

- बलं मधुरं स्निग्धम् पिक्वं गुहा पिच्छलम् ।
शुक्लं शु च पट्टुकं फलसदं संशयम् ॥
[Ch. vi → 4/50]

• दुष्टं शुक्रं लक्षणं Acc. to चरक

- फनिर्लं तनु रक्षं च पियणं प्रति पिच्छलम् ।
अन्यधातू संसृष्टम् अयस्मादि ल्या अयुमम् ॥

[Ch. vi → 80/139]

• शुद्धे आर्तव लक्षणं Acc. to सुश्रुत

- शशा अस्मकं प्रतिभं पत्तु पक्षा भाक्षारक्षामम् ।
तद् आर्तवं पुत्रान्ति पक्षमा न विरुष्ययेत् ॥

[Sp. Shw → 2/17]

• शुद्धे आर्तव लक्षणं Acc. to चरक

- गुण्याफलं सपणं च पद्यात्मयत् अन्निभम् ।
इन्द्र गोपकङ्कुबाम् आर्तवम् शुद्धम् आदिशत् ॥

[Ch. vi → 30/226]

• आर्तव श्राव काम

- भासान्निपिच्छदा अर्थात् पञ्चरात्रानु अन्धि च ।
न अति बहु न अति अल्पं शुद्धम् आदिशत् ॥

[Ch. vi → 30/225]

- Acc. to सुश्रुत आर्तव श्राव → 5 ऋष्य ०१. 3 ऋष्य
- Acc. to चरक आर्तव श्राव → 5 ऋष्य

Role of
त्रिदोष
in
Fetel
Development

- शुक्र शोणित प्रवृत्त्या गर्भस्पाद्यी प्रकृति निर्पतन्ते ।
लक्ष्मात् ल्याः आभ्यं हितं वैक्यं तु विपर्यय ॥

[Sp. Shw → 4]

Role of
पंचभौतिक
in
Fetel
Growth

- तस्य शुक्रशोणितं गर्भाशयस्थम् आत्म प्रकृति विकार संमुच्छितं 'गर्भ' इति
उच्यते । तं चेतना अवस्थितं वायुविभंजति, तस्य त्वं पद्यति,
आपः पलेदयन्ति, पृथ्वी अंशन्ति, आकाशा विपर्ययति । क्षितिये शीत उष्मा
अनिर्ले आभिप्रपच्यमानानां महामूलानां संधाता धनः अस्मायत्त पदिः पिण्डु
पुमान्, स्त्री चेत पुरी, नपुंसकं च अक्षयम् इति ॥

* भासानुभासिक गर्भवृद्धि

Month	सुश्रुत	चरक
पुष्य भास	- लग्न पुष्ये भासि कर्कशं जायते ॥	- स अर्धगुणान् गर्भत्वमापन्नः पुष्ये भासि संमूर्च्छितः अर्धधातु कल्मुचीकृतः अर्धभूताः भवत्ये व्यपत विग्रहः अदिस द्रुता भङ्ग अपचयः ॥
द्वितीय भास	- द्वितीये शीत उष्णानि अनिली अभिप्रपच्यमानानां भ्रूतानां संघाता धनः अजायते यदि पिण्डः पुमान्, स्त्री चतु पेशी नपुंसकं च अदुर्बुद्धं यति ॥	- द्वितीये भासि धनः संपद्यते पिण्डः पश्य अर्बुदं वा । लग्न धनः पुमान् (पुंसक) , पेशी स्त्री अर्बुदं नपुंसकं ॥
तृतीय भास	- तृतीये हस्त पाद शिखां पञ्च पिण्डुका निर्वर्तन्ते भङ्गा प्रत्यङ्गा विभागाश्च शुद्धा भवति ॥	- तृतीये भासि सर्वेन्द्रियाणि सर्व भङ्गा अपचयश्च शुद्धा भवति - शुद्धा भवति ॥ पाण्डुधन अभिनिपूता
चतुर्थ भास	- चतुर्थे सर्वे भङ्गा प्रत्यङ्गा विभागाः प्रव्यपता भवति । गर्भे इदं प्रव्यपित भाव च चेतना धातु अभिव्यक्ति भवति ॥ द्विहृदयां च नारी देहदिनी आचक्षते देह्य विमाननात् कुष्पं कुणी अंज्यं अहं वामनं विकृताक्षं न अक्षं वा नारि श्रुतं जनयति । तस्मात् सा यद्यपि इच्छते तस्यै दाययते अथै देह्या हि विधायन्ते चिशयुषं पुत्रं जनयति ॥	- चतुर्थे भासि विपरत्यम् आपद्यते गर्भः । तस्मात्तदा गर्भिणी शुभगात्रत्यम् अधिकम् आपद्यते विशेषण ॥
पञ्च भास	- पञ्चमे मनः प्रतिबुद्धतरं भवति ।	- पञ्चमे भासि गर्भस्य भास-वाणि उपचया भवति अधिकम् अन्तर्भ्या भासिभ्यः , तस्मात्तदा गर्भिणी कार्यम् आपद्यते विशेषण ॥

<p>धृष्ट मास</p>	<p>- धृष्ट मासः शुद्धः ।</p>	<p>- धृष्ट मासि गर्भस्य धर्मवर्ण उपचयः भवति अधिकम् अन्येषां मासस्यः, तस्मात्तदा गर्भिणी धर्मवर्णं हानिम् आपद्यते विशेषेण ॥</p>
<p>शुक्ल मास</p>	<p>- शुक्लमे वर्षमासु प्रत्यङ्ग विभागाः प्रपक्ताः ।</p>	<p>- शुक्लमे मासि गर्भे अर्धमासं प्राय्यायते तस्मात्तदा गर्भिणी वर्षाः कार्यैः फलान्तरमा भवति ॥</p>
<p>अशुक्ल मास</p>	<p>- अशुक्ले अस्मिन् भवति भोजः ॥</p>	<p>- चरक अशुक्ले मासि गर्भस्य भातृता गर्भतश्च भाता स्मृष्टाणिभिः संवाहिनीभिः भुङ्क्तेः (भोजः) परस्परत आददाते तस्मात्तदा गर्भिणी भुङ्क्तेः पुप्ता भवति भुङ्क्तेः अन्ताना ॥</p>
<p>ज्येष्ठ मास</p>	<p>- ज्येष्ठे वर्षे एकादशे क्षयः नामान्यतम् अस्मिन् प्रायते अतः अन्यथा विकारी भवेत् ॥</p>	<p>- तस्मिन् एक दिवसातिक्रान्ते अपि ज्येष्ठे मासे उपादाय प्रसवकालं भाद्रपदमासस्येति क्षयवान्मासात् ॥</p> <p>o→ विद्वान् रचित पुस्तक → 9th or 10th Month.</p>

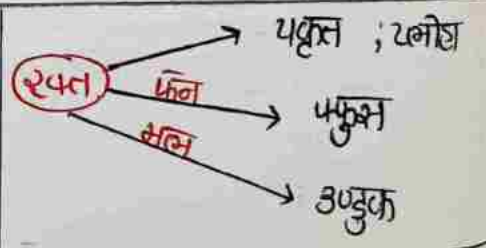
गर्भ पोषण - मातृसु वामु रसवह्यां नाड्यां गर्भनाभि नाडी प्रतिबद्धा भवति ।
 Foetus सा अस्य मातुर आहार आहार - रस - रोग्य अभिवहती
 Nutrition तत्र उपरुनेहेन उपरुवेनेन अस्याभि वृध्यते भवति ॥
 [Sp. Shm. Shy → 3128]

अपरा निमित्त - बृहत् गर्भाणां आर्तववहनां क्रान्त्यां वर्मान्य अवकष्यन्ते गर्भेण
 Jo. mation लक्ष्माद् बृहत् गर्भाणाम् आर्तवं न दृश्यन्ते । लतस्तदधः (अधः)
 of अपरा / अरायु प्रतिहतम् उरुर्भूतं आगतम् परं च उपचीयमानानां अपरा स्ती
 (Placenta) अभिधीयते ॥
 [Sp. Shm. Shy → 4124]

गर्भ विकृति - यस्य यस्य हि अङ्गु अवयवस्य बीजं बीजभागा उपतप्तो भवति
 Teratogenic तस्य तस्य अङ्गु अवयवस्य विकृति उपजायते , न उपजायते
 Abnormalities च अनुपतात् ॥
 [Chy. Spm. Shy → 8118]

Effect of Disorders of गर्भिणी on गर्भ - दोषं अभिघातं गर्भिण्या यो यो भागः प्रपीड्यते ।
 of गर्भिणी on गर्भ स स भागः विशोक्तस्य गर्भस्य प्रपीड्यते ॥
 [Sp. Shm. Shy → 3114]

गर्भ के अङ्गु प्रपङ्गु उत्पत्ति धरक (Acc. to अंगुल) - गर्भस्य यकृत यन्त्राणां वाणितयो ।
 - वाणितफेन प्रभवः पफुसः ।
 - वाणित किट्ट प्रभवः उपडुक ।
 - कफ वाणित भंसाणां आरौ विद्या पुष्यायते ।
 - रपतभेद प्रसादाद् धृक्का ।
 - भंसि अशुक कफ भेद प्रसादाद् धृक्का ॥
 - वाणित कफ प्रसादजं हृदयं ॥
 [Sp. Shm. Shy → 4125-30]

- रपत + भेद → आर → धृक्का
- रपत + कफ + भंसि + भेद → आर → धृक्का
- वाणित + कफ → आर → हृदय

★ 0 → Acc. to अंगुल रपत → वाणित

• वाणित + कफ + भंसि → आर → धृक्का

- अश्लेष → मांस + पित्त + वात [ex. stomach]
- मांस, गुद, वस्त्र → स्वतः + शक्तिवार $\xrightarrow[\text{By}]{\text{पाचन}}$ पित्त and वायु
- बिरा → भुवृ पाक of कर्मे of मद्य
- क्वायु → शर पाक of कर्मे of मद्य.
- पेशी → क्रांतोविधारण By वायु + पित्त + मांस

• First Formed Body Parts in Fetus —

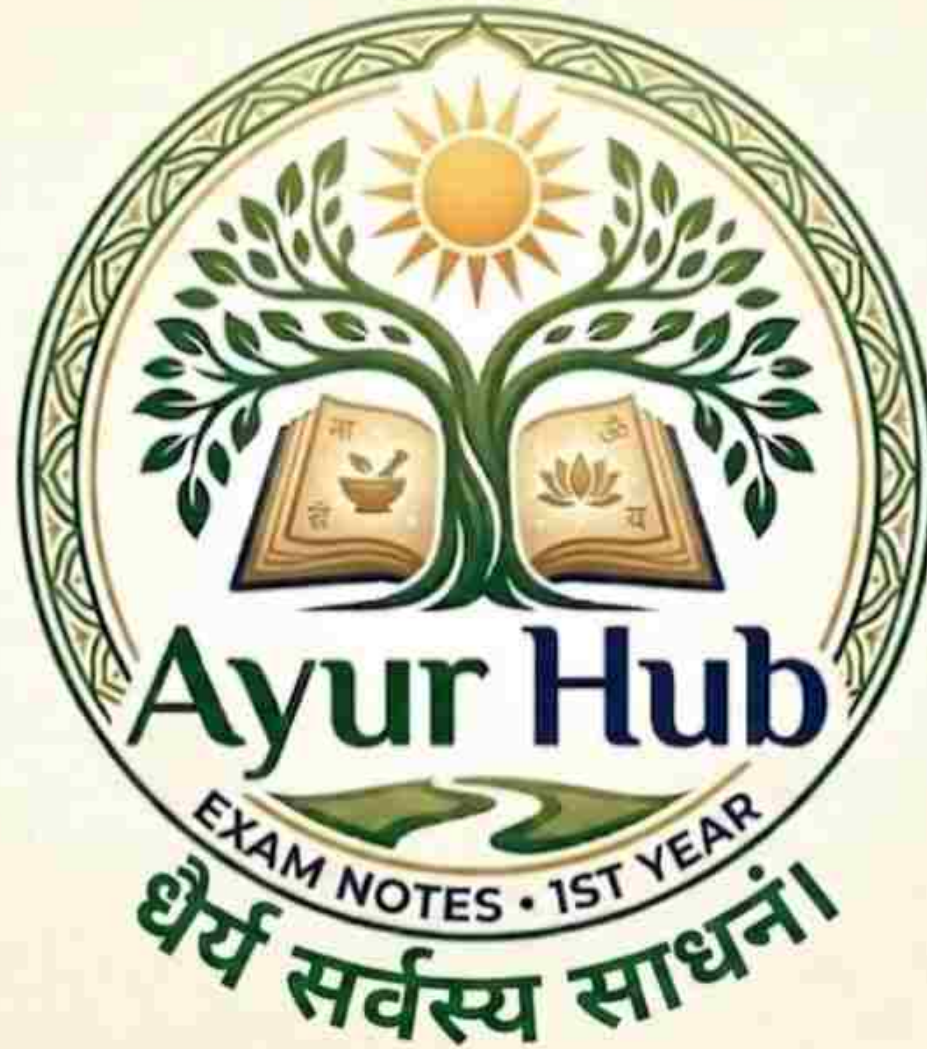
अंग	Acc. to चरक	Acc. to सुश्रुत
1. बिरा	कुमार <u>बिरा</u> भारद्वाज	<u>वैनिक</u>
2. हृदय	कांकयन	कृतवीर्य
3. नाभि	भद्रकाय	पारदार
4. गुदा, पपवाशय	भद्र वैनिक	—
5. पाणि पाद	वस्त्रि	भार्कपुर्य
6. इन्द्रिय	वैदेह अनक	

7. धनवन्तरि वत्. to सर्वे भुजा प्रत्युजा Formed in one time.

• गर्भोत्पादक भाव (अनुश्रुत) & धुभाव समुदाय (चरक)

• तत्र गर्भस्य पितृज - मातृज - रक्षज - आत्मज - सत्वज - आत्मयज आनि शरिर लक्षणानि व्याख्यास्यामः ॥ [Sp. Shy → 3/33]

<p>1. पितृज भाव</p>	<ul style="list-style-type: none"> - केश - श्मश्रु - लोम - भस्त्रि - नख - दन्त <p>etc - -</p>
<p>2. मातृज भाव</p>	<ul style="list-style-type: none"> - भस्त्रि - शोणित - भेद - भण्ड - उदय - नाभि - लोहा } → वा। Body (vishomanya) रक्षुपात्र - पपोवहन <p>etc - -</p>
<p>3. रक्षज भाव</p>	<ul style="list-style-type: none"> - अभिनष्टति - अभिष्टति - प्रणानुबन्ध - वृत्तौ - पुष्टि - उक्साह <p>etc - -</p>
<p>4. आत्मज भाव</p>	<ul style="list-style-type: none"> * आयु - ज्ञान - विज्ञान - शुभ - दुःख <p>} * इन्द्रियार्थ भाव</p> <p>etc - -</p>
<p>5. सत्वज भाव</p>	<ul style="list-style-type: none"> - भक्ति - शौच - व्रतति - द्वेष <p>etc - -</p>
<p>6. आत्मज भाव</p>	<ul style="list-style-type: none"> * आरोग्य * इन्द्रिय प्रसाद - वीर्य - लोम - वण - भेदा <p>- विप्रसम्पत्</p> <p>etc - -</p>

Het lakkad ✦